

Nebe 78/33. Ayetin Çevirilerine Eleştirel Bir Yaklaşım

Dr. Öğr. Üyesi Yahya Yaşar

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8521-1541>

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, Nevşehir – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 12.02.2021

Kabul: 23.05.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Kur'ân

Meal

Çeviri

Tefsir

Lafız

Anlam

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49911>

Öz

Tefsir ilmi, Kur'ân lafızlarını dilbilimsel açıdan tahlil ederek o lafızlarla kastedilen manayı güç yettiğince tespit etmeye çalışır. Müfessirler yapmış oldukları yorum veya tahlilleri Kur'ân'ın anlaşılmasında bir veri olarak takdim ederler. Çeviri yapan kimseler, lafzın delalet ettiği anlamı yakalamada bu verilerden faydalanır. Fakat çeviri faaliyeti tüm bu verilerin dikkatlice analiz edilmesini gerektiren daha hassas bir uğraştır. Sözcüklerin kelime anlamlarından yola çıkarak harfî çeviri yapmak yerine bu kelimelerin delalet ettiği anlamın yakalanması gerekir. Bazı meallerde Nebe 78/33. ayette geçen "kevâ'ib" kelimesi, "Göğüsleri tomurcuklanmış kızlar", "Göğüsleri çıkmış genç kızlar", "Turunç göğüslü genç dilberler" gibi ifadelerle çevrilmiştir. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerim bu türden konuları eşsiz bir üslupla aktarmıştır. Kur'ân çevirisi yapanlar, bu üslubu meallerine mümkün olduğu kadarıyla yansıtmaları gerekirdi fakat bunun yapılmadığı görülmektedir. Diğer bazı meallerde ise "Müthiş uyumlu harika eşler", "dengi dengine gözalcı eşler" şeklinde erkek ve kadın cinsini kapsayan genel kavramlarla çevrilmiştir. Ancak Arap dilinde "ka'ib/ku'ub/kevâ'ib" kalıpları sadece kadın cinsini niteleyen sözcüklerdir. Dolayısıyla her iki çevirinin de hatalı olduğu söylenebilir. İlkinde kelimeye harfî anlam verilmesinden, ikincisinde kelimenin etimolojik anlamından kopuk çeviri yapılmasından kaynaklanan bir hata meydana gelmiştir. Bu çalışmada söz konusu çeviriler dilbilimsel, Kur'ân'ın bütünlüğü ve üslup özellikleri açısından incelenip analiz edildi. Bu yapılırken doğru ve isabetli olduğu düşünülen meal de zikredilerek bundan sonra yapılacak meal çalışmalarına katkı sağlanması hedeflendi.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yaşar, Y. (2021). Nebe 78/33. Ayetin Çevirilerine Eleştirel Bir Yaklaşım. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 233-247.

A Critical Approach to the Translations of Nebe 78/33. Verse

Asst. Prof. Dr. Yahya Yaşar

Nevsehir Hacı Bektash Veli University, Faculty of Theology, Department of Tafsir, Nevsehir –
TURKEY

Article History

Submitted: 12.02.2021

Accepted: 23.05.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Quran
Meal
Translation
Tafsir
Speech
Meaning

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49911>

Abstract

The science of tafsir tries to determine the meaning of the words as much as possible by analyzing the words of the Quran linguistically. The mufassirs present their comments or analyzes as data for understanding the Quran. People who translate use these data to capture the meaning of the words. However, translation is a more sensitive work that requires careful analysis of all this data. Instead of making literal translation based on meanings of the words, the true meaning behind these words must be captured. In some translations of Nebe 78/33, the word "kevä'ib" is translated with expressions such as "Girls with budded breasts", "Young girls with breasts". However, the Quran conveyed such subjects in a unique style. Those who translated the Quran should have reflected this style in their translations as much as possible, but it seems that this was not done. In some other translations, it is translated with general concepts that include male and female gender as "perfectly harmonious wonderful spouses", "equally attractive wives" "Citrus-breasted young dilbers". However, in the Arabic language, "ka'ib / ku'ub / kevä'ib" patterns are only words that describe the female gender. It can be said that both translations are erroneous. In the first, a mistake was made due to using the literal meaning of the word. In the second example the mistake is made by disconnecting the word from its etymological meaning. In this study, the mentioned translations are being analyzed in terms of linguistic, integrity and stylistic features of the Quran. It is being aimed to contribute to the translation studies to be carried out from now on by mentioning the translations which are thought to be correct and accurate.

GİRİŞ

Bir sözün doğru ve söyleyenin maksadına uygun bir şekilde anlaşılabilmesinde şüphesiz o sözcük için seçilen lafızlarla onlara yüklenen anlamın paralelliğinin önemi büyüktür (Kahveci, 2009: 190; el-Emmarî, 1999: 35-36). Yüce Allah insanoğluna vermek istediği mesajları en uygun lafızlarla iletmiştir ve bu bakımdan eşsiz bir üsluba sahiptir. Kur'ân-ı Kerim, anlama ve kavrama yeteneğine sahip insanlar için ayetleri açıklanmış (bk. Fussilet 41/3), ilk indirildiği kavim dikkate alınarak açık ve anlaşılır bir Arapça ile nazil olmuş bir kitaptır (bk. eş-Şu'ara 26/195; ez-Zuhruf 43/3). Arapça olması nedeniyle Kur'ân dilinde Arap kültürüne ve hayat tarzına ait özelliklerin ve unsurların olması gayet tabiidir (Gökkır, 2009: 339). Bu ilahî kitabın ilk muhatabı olan sahabe nesli kendi dilleri ile nazil olan ve kendi kültürel kodlarından emareler taşıyan Kur'ân'daki lafızları anlamada ciddi sayılabilecek bir problemle karşılaşmadı. Onlar bozulmamış Arap selikası ve hassas belagat zevkine sahiptiler, bu sayede Kur'ân'ın i'cazını anlayabiliyorlardı (bk. Zerkani, 1995: 1/267). Abdullah b. Abbas gibi gerek rivayetlere gerekse Arap diline vakıf sahabiler bildiklerini tâbiûn nesliyle paylaştı, onlar da bu bilgileri sonraki nesillere aktardı. İslam'ın Arap olmayan milletler nezdinde kabulüyle birlikte Arap dilinin inceliklerine vakıf olmayan insanlar, lafızlardaki manayı, diğer bir ifadeyle ayetlerdeki murad-ı ilâhîyi kavramada zorluklar çekmeye başladılar (bk. Demirci, 2003: 94-95). Tefsir ilmi bu sorunu çözmeye yönelik bir faaliyet olarak ortaya çıktı ve Kur'ân lafızlarını Arap dili ve edebiyatı açısından tahlil ederek o lafızlarla kastedilen manayı güç yettiğince tespit etmeye çalıştı (bk. Çalışkan, 2017: 12-13). Özellikle Hicri II. asırda başlayan lügat çalışmaları (bk. Kılıçarslan, 2018: 231-253) öncelikli olarak Kur'ân lafızlarının anlamlarını tespit ederek onun doğru anlaşılmasına katkı sağlamayı hedeflediler (Pak, 2020: 102). Lafızların dilbilimsel tahlilleri şeklinde başlayan bu süreç (Karagöz, 2010: 148-149) büyük bir tefsir külliyyatının oluşmasına vesile oldu.

Tefsir ilmi bu bağlamda lafız eksenli bir etkinliktir ve lafzın zahiri olarak yüklenebileceği manaları beyan eder (Kılıç, 2011: 67). Lafzın anlaşılmasına katkı sağlayabilecek tüm verileri ortaya koyar. Kur'ân'ın tercümesi faaliyeti ise bu muhtemel anlamlardan en isabetli olanı tercih etmeyi gerektiren bir etkinliktir. Diğer bir ifade ile lafızdan kastedilen manayı doğru bir şekilde yakalamak durumundadır. Bu anlamda çeviri, tefsirden daha fazla dikkat isteyen bir konudur.

Bu dikkat daha ziyade her dilin kendine mahsus bir ifade biçimi ve rengi, kendine özgü deyimleri ve kendine has bir atmosferi olmasındandır. Tercüme yaparken bunları iyi hesaplamak ve her dilin kendi deyimlerini kullanabilmek, yapılan bir çevirinin doğru, edebî ve bilimsel olmasına önemli katkılar sağlar. Tercümelerde en büyük başarı, metindeki çeviri kokusunu hissettirmemektir. Bunu sağlayabilmenin en önemli şartlarından biri de tercümesi yapılan metnin dilinde kullanılan deyimleri, sırf çeviri tarzıyla tercüme etmeyip, karşı dildeki o deyimlere tekabül eden tabirleri bulup kullanmaktır (Işıcık, 2007: 94). Lafzın mana ve maksatlarını tespit edip hedef dile yansıtmak gerekir (Zerkani, 1995: 2/ 92). Bu elbette kolay değildir, öncelikle ilahî kelamın beyan tabiatını iyi bilmek ve okuyucu odaklı bir üslup geliştirmek gerekir. Bunu yaparken lafzın etimolojik anlam sınırlarını ihlal etmemek de son derece önemlidir.

Çeviri faaliyeti, kelimelerin çokanlamlı olmasından yola çıkarak sözlüklerde sıralanan anlamlardan birini tercih etmek demek değildir. "Her sözcük ancak söz'ün bütünü içinde anlamlıdır" (Cündioğlu, 2011: 49). Ayetin sibakı –en azından- böyle bir anlama imkân vermelidir. Aksi takdirde bir anlam tahrifinden söz edilebilir. Doğru anlam tespit edildikten sonra söz konusu anlam en uygun üslupla hedef metne aktarılmalıdır. Üslup eşdeğerliliğini yakalamak bu aşamada vazgeçilmez bir gerekliliktir.

Kur'ân-ı Kerim en mahrem konuları dahi nezih bir üslupla aktarmıştır. Çeviri yapanlar bu nezih üslubu mümkün olduğunca yaptıkları çevirilere yansıtmak durumundadırlar. Bu yapılmadığı takdirde bir üslup tahrifinden söz edilebilir. Böylesi bir çeviri probleminin yaşandığı yerlerden birisi de

Nebe 78/33. ayettir. Bu makale çerçevesinde söz konusu ayetin çevirisinde var olan problemler analiz edilmeye çalışılacak ve ideal olduğu düşünülen meal örnekleri sunulacaktır.

1- Nebe 78/33. Ayet ve Meali

Nebe sûresi Mekke'de inmiştir (el-Meydanî, 2009: 182). Sûre adını birinci ayette geçen, "önemli haber" anlamındaki "nebe" kelimesinden almıştır (Karaman, Çağrı, Dönmez, Gümüş, 2017: 5/533). Sûrede ağırlıklı olarak Allah'ın varlık ve kudretini gösteren deliller, kıyamet, öldükten sonra dirilme, hesap, cennet, cehennem ve melekler konusuna yer verilmiştir (bk. Nebe 78/6-32). Ele alınacak olan 33. ayetin sibakında takvâ sahipleri için hazırlanmış (büyük) bir kurtuluş, bahçeler ve üzüm bağlarından bahsedilmektedir (bk. Nebe 78/31-32).

Bu nimetlerden biri de "وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا" şeklinde bir sıfat tamlaması olarak geçmektedir. Bazı meallerde¹ bu tamlama, sıfat ile mevsufun sözlük manasından hareketle şu şekilde tercüme edilmiştir:

Abdülbaki Gölpınarlı: "Memeleri yeni sertleşmiş yaşıt kızlar."

Ahmet Tekin: "Göğüsleri irileşmiş, genç kızlık çağında, yaşıt dilberler."

Ahmet Varol: "Göğüsleri tomurcuklanmış yaşıt kızlar."

Diyanet İşleri (Yeni): "Göğüsleri çıkmış genç kızlar."

Ömer Nasuhi Bilmen: "Ve nar memeli, hep bir yaşta (cariyeler vardır)."

Elmalılı Hamdi Yazır: "Memeleri tomurcuklanmış yaşıt kızlar var."

Elmalılı (Orijinal): "Ve turunç sîneli yaşıtlar var."

Suat Yıldırım: "Turunç göğüslü genç yaşıt dilberler."

Yaşar Nuri Öztürk: "Göğüsleri turunç gibi yaşıtlar."

İsmail Hakkı İzmirli: "Sineleri ağırşaklanmış yaşıt kızlar."

Ümit Şimşek: "Turunç göğüslü yaşıt güzeller."

Besim Atalay: "Memeleri tomurmuş genç kızlar."

Diğer bazı mealler ise dişiliği çağrıştıran kısımlardan arındırılmış bir çeviriyi tercih etmişlerdir. Bu bağlamda her iki cinsi çağrıştıran "eş" manası ön plana çıkarılarak şöyle tercüme edilmiştir:

Erhan Aktaş: "Dengi dengine, yaşıt, görkemli eşler."

Mehmet Türk: "Gepgenç, olağanüstü güzellikte eşler."

Muhammed Esed: "Müthiş uyumlu harika eşler."

Mustafa İslamoğlu: "Dahası, dengi dengine göz alıcı eşler..."

Yukarıda zikredilen ilk grup çevirilere bakıldığında "وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا" ayetinde geçen "kevâ'ib" kelimesinin "memeleri yeni sertleşmiş", "Göğüsleri irileşmiş", "Göğüsleri tomurcuklanmış", "memeleri tomurmuş" gibi anlamlar verildiği ve "etrâb" kelimesinin "yaşıt kızlar", "yaşıt dilberler" şeklinde tercüme edildiği görülmektedir. Bazı meallerin Elmalılı'nın orijinal mealini esas alarak "turunç sîneli", "turunç göğüslü" şeklinde tercüme ettikleri görülmektedir. İsmail Hakkı İzmirli mealinde bu kelimeye "göğsün yumrulanıp kabarması" anlamına gelen (Dilçin, 1983: 3) "sineleri ağırşaklanmış" manası verilerek ortalama bir meal okuyucusunun dahi anlamakta zorlanacağı bir dil kullanılmıştır. İlk grup meallerde "etrâb" kelimesinin tercümesinde gerek kelimenin semantik tahlili gerekse kelimeye yüklenen anlam bakımından problem yoktur. Bu kelime yaşıt, akran, emsal anlamlarını içermektedir (Halil b. Ahmed, 2003: 1/182; Ezherî, 1964: 14/275; İbn Manzûr, ts.: 1/425; Firûzâbâdî, 2005: 61). Ancak "kevâ'ib" sözcüğü Kur'ân'ın nezih üslubunu yansıtmayan bir dille ve hatalı bir şekilde tercüme edildiği söylenebilir.

İkinci grupta yer alan Erhan Aktaş, Mehmet Türk, Muhammed Esed ve Mustafa İslamoğlu meallerinde ise mütercimlerin "kevâ'ib" kelimesine "görkemli eşler", "gepgenç, olağanüstü güzellikte

¹ Türkçe Kur'ân Mealleri web sitesindeki mealleri esas aldık (<https://www.kuranmeali.com/MealBilgi.php>). (Erişim: 03.03.2021)

eşler” “harika eşler”, “gözelci eşler” şeklinde mana vermeyi tercih ettikleri görülmektedir. Mehmet Türk’ün vermiş olduğu meal Erhan Aktaş, Muhammed Esed ve Mustafa İslamoğlu’nun meallerinden farklıdır. Zira Mehmet Türk “dengi dengine”, “müthiş uyumlu” şeklinde her iki cinse (kadın-erkek) delalet eden açıktan bir ibare kullanmamıştır, ancak mealini gerekçelendirirken benzer bir argümana dayanmış şu açıklamayı yapmıştır: “(كَوَاعِبُ) kelimesi mecâzen: “çarpıcı, göz alıcı, harika, olağan üstü güzel” anlamlarına gelmektedir. Yukarıdaki tercüme bu durum dikkate alınarak yapılmıştır. Tefsir ve meâllerin genelinde verilen anlam ise, “cennetin sadece erkeklere ait ve kadınların da onlara ikram edilen bir meta’ olduğu” kanaatini verdiği için tercih edilmemiştir” (<https://www.kuranmeali.com>). Mehmet Türk gerekçelendirdiği bu anlamı her iki cins için de kullanılabilen “eşler” kelimesiyle karşılamaya çalışmıştır.

Yukarıda yer verdiğimiz ikinci gruptaki meallerin dördü de yaptıkları çevirileri gerekçeleme adına bazı argümanlar ortaya koymuşlardır. Ayette geçen “ka’ib” kelimesinin dışı olmadığını, tek bir cinse hamledilemeyeceğini, her iki cinsi de kapsadığını dile getirmişlerdir (bk. Esed, 1999: 3/1227; İslamoğlu, 2011: 1215; Erhan Aktaş ve Mehmet Türk mealleri için bk. <https://www.kuranmeali.com>). “Eşler” şeklindeki tercümeden kastettikleri erkek ve kadın olmak üzere her iki taraftır. “Ka’ib” kelimesinin görkemli, yüce, değerli anlamlarına da geldiğini söyleyerek her iki cinse (kadın-erkek) atfen bu nitelermeleri kullanmayı tercih etmişlerdir (bk. Esed, 1999: 3/1227; İslamoğlu, 2011: 1215). Muhammed Esed ve Mustafa İslamoğlu’nun, bu tercihlerini Vakıa 56/37. ayete de yansıttıklarını görmekteyiz zira bu ayette geçen عُرْبًا آتْرَابًا ifadesini “sevgi dolu ve uyum içinde” (Esed, 1999: 3/1105), "sevgi dolu, denk ve uyumlu" (İslamoğlu, 2011: 1077) şeklinde tercüme etmişlerdir. “Etrâb” kelimesine yaşıt ve akran anlamının değil denk ve uyumlu manasının verildiği görülmektedir ve bu, “kevâ’ib” kelimesine verdikleri anlamın gerektirdiği bir çeviridir. Erkek ve kadınların birbirleriyle uyumlu ve denk oldukları kastedilmektedir. Yapılan bu tercümelerin, ayette geçen kelimelerin etimolojik ve semantik bağlamından kopuk olduğunu düşünüyoruz.

Makalemizin ana eksenini oluşturan ilk grup çeviriler ele alındıktan sonra ikinci grup çeviriler de analiz edilecektir.

2. Lafızların Harfî Anlamı Üzerinden Yapılan Çeviriler

Arapça sözlüklerde ve tefsirlerde ilk grupta sıralanan çevirilere imkân verecek bilgiler vardır (bk. İbn Fâris, 1979: 5/186; İbn Manzûr, ts.: 5/3888; Firûzâbâdî, 2005: 131; Zebidî, 1965: 4/152; Semerkandî, 1993: 3/539; Zemahşerî, 1987: 4/690; Râzî, 1420 h.: 31/21). Ancak çeviri faaliyeti, kelimelere dair muhtemel tüm anlamların zikredildiği sözlüklerdeki tüm dilbilimsel açıklamaları veya ayetlere dair muhtemel tüm anlamların bir veri olarak sıralandığı tefsirlerdeki bütün bilgileri herhangi bir anlam süzgecinden geçirmeden olduğu gibi nakletmek demek değildir. Çeviri daha dikkatli olunması gereken bir uğraştır. Ayrıca tefsirlerde geçen verilerin, yukarıda zikrettiğimiz çevirilere düzgün bir şekilde yansıtıldığı da söylenemez. Dolayısıyla bu çeviri örnekleri pek çok açıdan sorunludur.

2.1. Dilbilimsel Açıdan

Ayet, “kevâ’ib” ve “etrâb” olmak üzere iki sözcükten oluşmaktadır. “Kevâ’ib” kelimesi “ka’b” kelimesinin çoğulu olup “yükselme, kabarma, çıkıntı yapma, dolma, yücelme, değerli olma, küp” gibi anlamları ifade etmektedir (İbn Fâris, 1979: 5/186; İbn Manzûr, ts.: 5/3888; Firûzâbâdî, 2005: 131; Zebidî, 1965: 4/152). En yaygın anlamı kabarma ve çıkıntı yapmadır. Ayak topuğuna “الكعب” denmesi mafsaldaki çıkıntıdır. “كعب التدي” dendiğinde “göğsün kabarması” anlaşılır. “المكعب” küp ve kare anlamına gelmektedir. “أعلى الله كعبه” denildiğinde “Allah onun şerefini yüceltti” anlamı verilmiş olur. Beytullah’a Kâbe denmesi küp şeklinde olması, yerden yükseltilmiş ve şerefli olmasındandır (İbn Manzûr, ts.: 5/3889; Firûzâbâdî, 2005: 131). Araplar küp şeklindeki her eve “ka’be” derler (Halil b.

Ahmed, 2003: 4/34; İbn Manzûr, ts.: 5/3888; Firûzâbâdî, 2005: 131).

Yukarıda zikredilen meallerin, “kevâ’ib”/“ka’ib” kelimesinin lügavî çözümlemesini ifade eden “göğsün kabarması” anlamından yola çıkarak söz konusu çevirileri yaptıkları görülmektedir. Kelimenin harfî anlamı böylesi bir tercümeyle imkân vermiş olsa da kelimenin delalet ettiği kavramsal anlam gözden kaçırılmıştır. Arap dilinde bu kelime ism-i fail kalıbında “ka’ib” olarak gelir ve “gençlik/ergenlik dönemine girmiş gencecik kız” demektir. Göğsünün kabarması bu yaşa gelmiş genç kızın fizyolojik bakımdan ayırt edici özelliğidir (Alûsî, ts.: 30/18; İbn ‘Âşûr, 1984: 30/44; Tantavi, ts.: 15/257; Hatîb, ts.: 16/1424; Komisyon, 2009: 583). Türkçede kişinin ihtiyarladığı dönemi ifade etmek adına “saçı sakalı ağarmış” veya bir gencin delikanlılık dönemine ulaştığını vurgulamak için “bıyıkları terlemiş” ifadelerini kullanırız. Bu ifadeler, kişinin saçına veya bıyıklarına dikkat çekmek için değildir; o şahsın hangi yaş aralığına ulaştığını vurgulamaktır. Sözelimi Arapçada “الحائض” kelimesinin harfî anlamı “hayız gören kişi”dir (bk. Zemahşeri, 1998: 1/226; Kal’acî, Kuneybî, 1988: 1/171). Hadislerde bu anlamda kullanıldığı yerler de vardır.² Ancak bu kelimeyle çoğu zaman kastedilen, kadının o an hayız görmesi değil, hayız görme yaşına ulaşmış olduğudur. Bu ifade kadının dinî ve hukukî sorumluluğunun başlangıcını ifade eder (Şâfiî, 1990: 2/121; Yavuz, 1998: 17/52). Nitekim Hz. Peygamber (sav) bir hadislerinde “Allah hayızlı kadının, başörtüsüz namazını kabul etmez” buyurmuştur (Tirmizî, 2002: Kitâbu’s-salât 161; Ebû Dâvûd, 2001: Kitâbu’s-salât 86). Bilindiği üzere kadınlar hayız süresince dinî mükellefiyetler açısından bazı muafiyetlere tâbi tutulmuştur ve o dönemde namaz kılamazlar (Serahsî, 1993: 3/152; Şâfiî, 1990: 1/80; İbn’ul- Hümmam, ts.: 1/164; Merğînânî, ts.: 1/33). Dolayısıyla hadiste kastedilen “hayız o an görüyor olması” değil “sorumluluk yaşına” ulaşmış olmasıdır. Bu örneklemeler dikkate alındığında söz konusu ayette geçen “kevâ’ib” kelimesinin, kadının göğsünü nitelendirmek için değil onun gençlik/ergenlik çağına ulaştığını belirtmek için olduğu görülür.

Arap dilinde otorite kabul edilen Ebû İshak ez-Zeccâc (ö. 311/923), *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbüh* adlı eserinde “وَكُوَاعِبَ أَثْرَابًا” ayetini “وهن في غاية الشباب والحسن ، وهن أي أسنانهن وأحدة ، /onlar gencecik, olağanüstü güzellikte yaşıt kızlardır” şeklinde tefsir etmiştir (Zeccâc, 1988: 4/338). Zeccâc burada kelimenin harfî anlamını zikretmek yerine lafzın metin içinde kazandığı anlamı belirlemiş, kelimeyi anlaşılır kılmıştır. Kur’ân çevirisi yapanların yapması gereken esasında budur. Sarf, nahiv, lugat gibi filolojik imkânlar, kelimenin metin içerisinde kazandığı anlama, yani ayetin delalet ettiği temel anlama ulaşmak için birer araç mesabesinde. Bazen lafzın ifade ettiği anlamı bulmak için şiirle istişhâd, kabile lehçelerinden yararlanma yoluna gidilir ancak tercümede sadece kelimenin metin içinde kazandığı anlam zikredilir.

Bir örnek üzerinden meseleyi netleştirmek gerekirse İbn Manzûr (ö. 711/1311) “ka’b” kelimesinin lügavî anlamlarını zikrettiği yerlerden birinde (bk. İbn Manzûr, ts.: 5/3889) istişhâdî olarak Ebu Davud’un (ö. 275/889) *Sünen*’inde geçen bir hadisi zikreder. Ebu Hureyre’nin naklettiği haliyle Rasûlullah (sav), kişinin hanımı ile olan ilişkilerini başkasına aktarmasının çirkinliğinden bahsettiği bir yerde kadınlara dönerek “Sizin içinizde de (bu gibi sırları başkalarına) anlatan kimse var mı?” dedi. Onlar da sükût ettiler. Bunun üzerine gencecik bir kız dizlerinin biri üzerine oturarak ve sözünü (iyi) işitmesi ve kendisini görmesi için boynunu Rasûlullah’a (doğru) uzatarak; Ey Allah’ın Rasûlü bu erkekler de bu kadınlar da anlatıyorlar” dedi (Ebû Dâvûd, 2001: Kitâbu’n-nikâh, 2174). “Gencecik kız” şeklinde çevirdiğimiz ifadenin orijin hali “فتاةٌ كعابٌ” şeklindedir. “Fetâtün” kelimesi zaten genç kız anlamına gelmektedir. “Ke’ab/ كعابٌ” kelimesi onun sıfatı olarak zikredilmiştir. Hadisi rivayet edenin bu sıfatı neden eklediği hadis metninin iç bağlamından anlaşılmaktadır, zira bu kızın boynunu uzatarak

² “عن ابن عباس عن النبي (صلى الله عليه و سلم) في الذي يأتي امرأته وهي حائض قال: “يَصَدَّقُ بِدِينَارٍ أَوْ نِصْفِ دِينَارٍ” özel hâlinde iken hanımıyla beraber olan kimse hakkında şöyle buyurmuştur: “O kişi bir dinar (4,25 gr. altın) veya yarım dinar sadaka vermelidir.” (Ebû Dâvûd, 2001: Tahâret, 105).

(تَطَاوَلَتْ) ve tek dizinin üstüne oturarak (فَبَجَّتْ عَلَىٰ إِحْدَىٰ زَيْنَتَيْهَا) kendini belli etmeye ve sesini duyurmaya çalıştığı görülmektedir. Bu durum kızın ileri bir yaşta değil, gençliğinin ilk aşamasında olduğuna ve olgunluk yaşına gelen kadınlar gibi endamlı olmadığına delalet etmektedir (İbn Reslân, 2015: 9/555). Bu hadisteki ifadelerin akışından “ke’ab” kelimesi ile o kızın göğüslerine değil yaşına ve bedensel niteliğine vurgu yapıldığı çok açıktır.

Alûsî (ö. 1317/1899) ve İbn Aşûr (ö. 1973) Nebe 78/33. ayetin tefsirini yaparlarken “kevâ’ib” kelimesiyle 15 yaş ve civarında olan genç kızların kastedildiğini belirtmişler ve bu şekilde nitelenmesinin bu yaştaki kızların göğüslerinin kabarmasından kaynaklandığını vurgulamışlardı (İbn Âşûr, 1984: 30/44). Alûsî ve İbn Aşûr’un yapmış oldukları bu yorumdan anlaşılmalıdır ki bu kelime, kadının bedenine dair cinsel bir nitelemeye bulunmak için değil kızların gençlik/ergenlik dönemini ifade etmek için kullanılmıştır.

Arap dilinde kızların fizyolojik özellikleri dikkate alınarak buldukları döneme dayalı isimlendirmeler yapılır. Ebû Mansûr es-Seâlibî (ö. 429/1038), *Fıkhü'l-Luğa ve Sırrü'l-'Arabiyye* isimli eserinde kız çocuklarının en küçük haline “طفلة/tıfletün” denildiğini, kendi kendine hareket etmeye başladığında “وَلِيدَةٌ/velîdetün”, göğsü kabardığında “كَاعِبٌ/kâ’ibun”, daha endamlı ve çekici hale geldiğinde “نَاهِدٌ/nâhidun”, sorumluluk alacak yaşa geldiğinde “مُصْرُونٌ/mu’sırun”, gençliğinin son aşamasına geldiğinde “عَانِسٌ/anis” şeklinde isimlendirildiğini ifade eder (Seâlibî, 1317 h.: 73).

Bu dönemsel isimlere bakıldığında Arap zihin dünyasında “ka’ib” ve “nâhid” ibareleri kızların bedensel anlamda güzel ve çekici bir aşamaya geçtikleri gençlik/ergenlik dönemlerine karşılık gelmektedir. Bunun en belirgin alametlerinden birisi “göğsün kabarması” olduğu için bunun üzerinden bir tanımlama yapılmıştır. Arap şairi el-Mütenebbî (ö. 354/965) bir şiirinde savaş esirlerinden bahsederken onların bedensel açıdan hizmet edebilecek bir yaşa(ergenlik) geldiklerini ifade etme babında وَقَد كَعَبَتْ بِنْتُ وَشَبَّ عَلَامٌ (kızlar/cariyeler yetişti, esirler ergenlik çağına erişti) ifadelerini kullanır (Mütenebbî, 1983: 392). Bu şiiri şerheden Arap dili âlimi el-İffîlî’nin (ö. 441/1050) bu ibareyi “والغلام منهم شاب، والجارية كاعب” şeklinde açıklaması, erkek ve kadın esirlerin gençlik/ergenlik dönemlerine ulaşmış olduklarına delalet etmektedir (İffîlî, 1992: 2/270). Zira erkek esirlerin gençlik (şebâbet) döneminin karşılığı, kadınlarda “ka’ib” olarak zikredilmiştir.

Bunu destekler mahiyetteki diğer bir veri de bu ayet bağlamında müfessirlerin yapmış oldukları yorumlardır. Erken dönem tefsir geleneğinde “kevâ’ib” sözcüğü “nâhid” kelimesinin çoğulu olan “nevâhid” kelimesiyle tefsir edilmiş (bk. Taberî, 2001: 24/41; İbn Ebi Hatim, 1997: 10/3395; Maverdî, ts.: 6/188; Neseî, 1998: 3/393), bu kelimelerin harfî anlamı olan “göğsün kabarması” nadiren³ zikredilmiştir. Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767) “ka’ib” kelimesini insan eli değmemiş, iffetli, bakire anlamına gelen “azârâ” kelimesiyle tefsir etmiştir (Mukâtil b. Süleyman, 1423 h.: 4/564). Arap dilcilerinin “ka’ib” kelimesinin böylesi bir anlam içerdiğini belirtmeleri (bk. Firûzâbâdî, 2005: 131; Zebîdî, 1965: 4/151) Mukatil’in zikrettiği yorumu destekler niteliktedir.

“Nâhid” kelimesi harfî anlamda “ka’ib” ile benzer bir anlam içeriyor olsa da kavramsal düzeyde kızların sorumluluk yaşı (mu’sırun) öncesi gençliğin/ergenliğin olgunluk dönemine (genç yetişkin) karşılık gelmektedir. Bu kelime cinsel bir içerik çağrıştırmadığı gibi kızların endamlı, olgun ve çekici hale geldiği yaş aralığını ifade etmektedir. Arapların kız çocuklarına “nâhid” ismini vermeleri⁴ bu kelimenin doğrudan cinsel bir çağrışıma sahip olmadığını göstermektedir. Zira insanlar kendi

³ Sadece Taberî İbn Zeyd’den bir görüş olarak “göğüslerin kabarması” açıklamasını zikretmiştir. Bk. (Taberî, 2001: 24/41).

⁴ <https://www.pampersarabia.com/ar-sa/newborn-baby/tips/article/the-most-popular-baby-girl-names-in-the-middle-east> (Erişim: 27.01.2021).

evlatlarını cinsel bir obje ile nitelemezler. Doğrudan dememizin nedeni her sözcüğün çağrıştırdığı pek çok anlam olmasındandır. Yukarıda örneğini verdiğimiz “hâid” kelimesi “sorumluluk yaşına” ulaşmış olmayı ifade etse de pek çok olguyu çağrıştırmaktadır. Nikâh kelimesinin asıl/kök anlamı “cinsi münasebet” olsa da (bk. İbn Fâris, 1979: 5/475; el-Cevherî, 1987: 1/413; İbn Sîde, 2000: 3/46) ⁵ öncelikli olarak zihin dünyamıza “evlilik akdi” gelmektedir. Zira bu anlamı diğer tüm manaları kapsamaktadır.

Tefsir geleneğimizde “kevâ’ib” sözcüğünün “nâhid”in çoğulu olan “nevâhid” sözcüğüyle tefsir edilmesi ve detaylara girilmemesi hicri 4. asrın sonlarına kadar devam etmiştir. “Kevâ’ib” ve “nevâhid” sözcüklerinin bu döneme kadar harfî anlamının nadiren zikredilmesi, erken dönem nesillerin bu kelimenin ifade ettiği genel anlama vakıf olduklarını göstermektedir. Kur’ân diline kısmen yabancılaşma süreci başlayınca kelimelerin dilbilimsel çözümlemelerine ihtiyaç duyulmaya başlanmış olabilir. Ayete ilişkin ilk detaylı açıklamayı yapan Maturidî (ö. 333/944) “kevâ’ib” kelimesinin erkekler için çekici hale gelmiş ve ergenlik yaşına ulaşmış kızlar (nevâhid) anlamına geldiğini ve bunun belirtisinin de göğüslerin kabarması olduğunu zikretmiştir (Mâturîdî, 2005: 10/398). Maverdî (ö. 450/1058) ise “kevâ’ib” kelimesinin iki anlama gelebileceğini, bunlardan ilkinin “nevâhid”, diğerinin ise iffetli, bakire anlamına gelen “azârâ” olduğunu söyler (Maverdî, ts.: 6/188). Buna delil olarak da Kays b. ‘Asım’a ait olan şu şiiri zikreder:

وَمِنْ كَاعِبٍ لَمْ تَدْرِ مَا الْبُؤْسُ مُعْصِرٍ
وَكَمْ مِنْ حَصَانٍ قَدْ هَوَيْنَا كَرِيمَةَ

Nice iffetli ve şerefli kadınları esir aldık

İçlerinde sefalet nedir görmemiş, el değmemiş, gencecik kızlar vardı.

Vermiş olduğumuz bu bilgiler göstermektedir ki yukarıda zikrettiğimiz mealler “kevâ’ib” kelimesinin delalet ettiği anlam yerine lügavî anlamını vermeyi tercih etmişlerdir. Meal kuramı açısından bu isabetli bir tercih değildir. Tüm dilbilimsel veriler ve analizler lafzın delalet ettiği anlama ulaşmak içindir. “Kur’ân lafızlarının delalet ettiği manalar gündelik Arap dilinin delaletleriyle sınırlı değildir” (Gökkır, 2009: 334), dolayısıyla bu ilahî metnin sahibinin kastının tespiti sadece lafızların harfî/lügavî anlamlarıyla tespit edilemez. İlahî muradın ortaya konulması daha hususi ve detaylı bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. “Ka’ib” kelimesinin lügavî anlamı “göğsün kabarması/tomurcuklanması” olsa dahi delalet ettiği mana “ergenlik yaşına yeni ulaşmış gencecik, körpe kız” şeklindedir. Meal yazarları en azından bu anlama delalet eden yorumlar zikretmiş olan Zeccac, Mukatil b. Süleyman, Maturidî, Maverdî, Alûsî ve İbn Aşur gibi dilci ve müfessirleri dikkate alarak çeviri yapabilirlerdi ancak bu tefsir ve yorumları da görmezden gelmişlerdir. Hâlbuki “وَكَاَعِبٍ أَثْرَابًا” ayeti “gencecik, çekici, el değmemiş yaşıt kızlar/dilberler” veya “gencecik, olağanüstü güzellikte yaşıt kızlar” (Yakın çeviriler için bk. Abdullah-Ahmet Akgül ve Cemal Külünkoğlu Meali.) şeklinde çevrilebilirdi. Yukarıda zikrettiğimiz dilbilimsel veriler böylesi bir çeviriyi daha isabetli kılmaktadır.

2.2. Kur’ân’ın Üslup Özellikleri Açısından

Kur’ân-ı Kerim hem lafzının yapısal özellikleri hem de üslubu ile mu’ciz bir kelimadır. Bu ilahî metin, en mahrem ilişkiyi ifade ederken dahi nefsanî birtakım duyguları tetikleyecek bir üslup kullanmamıştır. Cinsel olgular gibi açıktan söylenmesi çirkin sayılan ancak dile getirilmesi zaruri olan konuları “örtülü anlatım” olarak tanımlanan kinayeli anlatım yoluyla aktarmıştır (Durmuş, 2002: 26/34).

Bunun en güzel örneklerinden birini Bakara 2/187. ayette görmekteyiz, zira eşler arasındaki mahrem ilişki, *rafes, libas, mübaşeret* gibi farklı kelimelerle ifade edilerek hem ifadede çeşitlilik sağlanmış hem de nezih bir dil kullanılmıştır. ‘Rafes’ kelimesi Arapçada müstehcen, uygunsuz ve çirkin söz

⁵ Râğıb el-el-İsfehânî nikâhın aslının “evlilik akdi” olduğunu, daha sonra istiâre yoluyla “cinsel ilişki” manasına dönüştürüldüğünü belirtir (bk. İsfehânî, ts.: 505).

söylemek anlamına gelir (Ezherî, 1964: 15/77; İbn Fâris, 1979: 2/421; Râzî, *Muhtâru"s-sihâh* 1999: 1/125). Ayette kastedilen manası ise kocanın hanımı ile beraber olmasıdır (Taberî, 2001: 3/229; Mâturîdî, 2005: 2/90; Maverdî, ts.: 1/259; Kurtubî, 1964: 2/407). Ayette "Onlar sizin için bir elbise ve siz de onlar için bir elbise gibisiniz" ifadesi eşlerin birbirleriyle sarmaş dolaş olmasından kinayedir (Taberî, 2001: 3/231; Zemahşerî, 1987: 1/230; Râzî, 1420 h.: 5/270). Yüce Allah onlardan her birine libâs (elbise/örtü) adını vererek eşler arasındaki genel ilişki ve beraberliğin nasıl olması gerektiğine de işaret etmiştir. Söz konusu ifade "Nasıl ki elbise ayıpları örter, soğuk ve sıcaktan korursa, eşlerden her biri de diğerinin halini gizleyip örter, namusunu koruyup, günahlardan muhafaza eder" anlamını içermektedir (Yazır, ts.: 2/14). Ayette geçen *mübaşeret* kelimesi lügatte bir işe girişmek, başlamak ve çıplak derinin deriye dokunması gibi anlamlara gelmektedir ('Umer, 2008: 1/207). Ayette bu kelimeyle cinsi münasebet kastedilmiştir (Maverdî, ts.: 1/245; Kurtubî, 1964: 2/317). Eşler arasındaki mahrem ilişkinin anlatıldığı kelimeler bununla sınırlı değildir. Elbisenin insanı örtüp koruması anlamına gelen (İbn Fâris, 1979: 4/425; 'Umer, 2008: 2/1620) "teğaşşâha" (el-A'raf 7/189), yakınlaşma ve yakın durmayı ifade eden (İbn Fâris, 1979: 5/80) "kurb" (el-Bakara 2/222), gelmek anlamına gelen (Halîl b. Ahmed, 2003: 1/55; İbn Manzûr, ts.: 1/21) "ityan" (el-Bakara 2/222), içli dışlı/sarmaş dolaş olma anlamına gelen (İbn Fâris, 1979: 4/508; İbn Manzûr, ts.: 5/3431) "ifda" (en-Nisâ 4/21), yararlanma, istifade etme anlamına gelen (İbn Manzûr, ts.: 6/4127; İsfehânî, ts.: 461) "istimta'" (en-Nisâ 4/24), dokunmak manalarına gelen (İbn Manzûr, ts.: 6/4201; İsfehânî, ts.: 467) "mess" (el-Bakara 2/236-237) ve "mülâmese" (en-Nisâ 4/43; el-Mâide 5/6) kelimeleri karı-koca arasındaki mahrem ilişkiyi nitelemektedir (Taberî, 2001: 10/617; Mâturîdî, 2005: 2/134; Kurtubî, 1964: 7/337; Beydâvî, ts.: 3/45; Neseî, 1998: 1/624; Şevkânî, 1414 h.: 2/312). Yine Bakara 2/223. ayette geçen *كَمْ حَزْتُمْ لَكُمْ* şeklindeki ifade Kur'an'ın üslup özelliklerini yansıtan güzel bir örnektir. Ayette geçen "hars" kelimesi ekin yeri anlamına gelmektedir ('Umer, 2008: 1/466). Böyle bir ifadeyle kadın tarlaya, erkeğin nutfesi tohuma, doğacak çocuk da meydana gelecek hâsılata benzetilerek bir istiare yapılmış, karı-koca ilişkisi anlamlı ve derunî bir boyuta taşınmıştır (bk. Yazır, ts.: 2/100). Yûsuf sûresi 12/23. ayette, Aziz'in karısının Hz. Yûsuf'a cinsel istek duyması, kinaye yoluyla *mürâvede* kelimesiyle ifade edilmiştir (İbn 'Âşûr, 1984: 12/250). Bu kelime esasında "iki taraftan birinin istemediğini diğerinin istemesi yüzünden taraflar arasında çıkan çekişme ve bu çekişme sırasında arzuladığını elde etmek için her türlü hile ve tuzağa başvurma" anlamına gelmektedir (İsfehânî, ts.: 207; Zemahşerî, 1987: 2/455).

Mahrem konuların dillendirilmesinde aynı üslubu Hz. Peygamber de kullanmıştır. Sözelimi Cuma günü yapılabilecek şeylerin faziletini anlatırken "Cuma günü kim yıkar, yıkanır... (' مَنْ عَسَلَ يَوْمَ)" (İbn Mâce, ts.: İkâmetu's-salavât, 80; Ebû Dâvûd, 2001: Tahâret, 129) şeklinde bir ifade kullanmış, Araplarda var olan bir kullanımdan hareketle eşler arasındaki cinsel ilişkiyi, kinaye yoluyla anlatmıştır (Aynî, 1999: 2/167).

Açıktan söylenmesi uygun olmayan meselelerin örtük ifadelerle anlatıldığı yerler karı-koca ilişkileri ile sınırlı değildir. Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa'nın beşeriyetine vurgu yapılan Mâide 5/75. ayette geçen "كَمَا نَأْكُلَانِ الطَّعَامَ" /...Her ikisi de yemek yerlerdi...⁶ ifadesinin beşeriyetin muktezası olarak yemek yeme işleminden sonra tabii olarak meydana gelen kada-i hacet'ten kinaye olduğu söylenmiştir (Mâturîdî, 2005: 3/567; Semerkandî, 1993: 1/452; Bağavi, 1420 h.: 2/72; Zemahşerî, 1987: 1/665; İbnü'l-Cevzî, 1422 h.:1/572; Râzî, 1420 h.: 12/409; İbn Kesîr, 1999: 3/159). Çünkü tuvalete gitmenin müsebbibi yiyip içmektir. Ancak bunu açıkça zikretmek çirkin olduğu için, Allah "O ikisi yemek yerlerdi" mealinde çok nezih bir ifade kullanmıştır. Öte yandan, tuvalet ihtiyacını gidermekten kinaye olarak

⁶ ما التسيح ابن مريم إلا رسول قد خلت من قبله الرسل وأمه حديقة كانا يأكلان الطعام انظر كيف نبين لهم الآيات ثم انظر أي يؤذكون

"çukur yer" veya "alçak arazi parçası" anlamına gelen (İbn Fâris, 1979: 4/402; İbn Manzûr, ts.: 5/3316) *gâit* kelimesi kullanılmıştır (el-Mâide 5/6). Kur'ân'ın dil ve üslubundaki bu nezahatin bir tezahürü olarak Türk-İslam geleneğinde de tuvalet yerine "ayakyolu" ve "kademhane" gibi tabirlerin kullanımı yaygınlık kazanmıştır (Öztürk, 2003: 229).

Vermiş olduğumuz bu bilgiler göstermektedir ki açıktan söylenmesi çirkin sayılan konular, genel olarak İslam Medeniyetinde özel olarak da Kur'ân'da örtük ifadelerle zikredilmiştir. Dolayısıyla ele aldığımız ayette kadının en mahrem bölgelerinden birinin açık bir dille ifade edilmiş olması mümkün gözükmediği gibi makul da değildir. Kur'ân-ı Kerim bu türden konuları eşsiz bir üslupla aktarmıştır. Kur'ân'ın çevirisini yapanların bu üslubu tercümelerine mümkün olduğu kadarıyla yansıtmaları gerekir, aksi halde üslup eşdeğerliliğinden bahsedilemez. Yukarıda örneklerini zikrettiğimiz çeviri örnekleri, Kur'ân'ın sahip olduğu nezih üslubu yansıtmamaktadır.

2.3. Kur'ân'ın Bütünlüğü Açısından

Kur'an'da geçen bir ayete veya bir ifadeye doğru bir anlam verilebilmesi için Kur'an'ın tamamının bir bütünlük içinde göz önünde bulundurulması gerekmektedir (bk. Öz, 2016: 128). Nebe 78/33. ayet, takvâ sahipleri için hazırlanmış nimetlerden biri olarak hûrilerden bahsetmektedir. Ancak hûrilerin anlatıldığı başka ayetler de vardır. Hûri kelimesi esasında sadece Türkçede kullanılır (Topaloğlu, 1998: 18/387). Arapça karşılığı h-v-r kökünden türemiş olan "hûr" kelimesidir (İbn Manzûr, ts.: 2/1043). Kur'ân-ı Kerîm'de hûr kelimesi dört âyette geçer. Bunların üçünde "iri, kara gözlüler" anlamındaki "in" kelimesiyle birlikte zikredilmektedir (ed-Duhân 44/55; et-Tûr 52/20; el-Vâkıa 56/22). Bir ayette "Çadırlarda iskân edilmiş" mânasındaki "maksûrât" kelimesiyle beraber zikredilir (er-Rahmân 55/72). Hûriler üç âyette, hûr kullanılmadan "bakışlarını kocalarına hasretmiş iri gözlü hanımlar" (es-Sâffât 37/48), "bakışlarını yalnız kocalarına hasretmiş yaşıt hanımlar" (Sâd 38/52) ve "bakışlarını yalnız eşlerine çevirmiş, onlardan önce hiçbir insan ve cinin dokunmadığı hanımlar" (er-Rahmân 55/56) anlamlarında "kâsîrâtü't-tarf" terkihiyle, bir âyette de "iyi huylu güzel kadınlar" anlamında "hayrâtün hisân" kelimeleriyle (er-Rahmân 55/70) anlatılmıştır (bk. Topaloğlu, 1998: 18/387). Vâkıa 56/37. ayette "eşlerine düşkün yaşıt kızlar" anlamında "urub-etrâb" nitelemesi geçmektedir. Medenî sûrelerde hûriler "tertemiz eşler" mânasında "ezvâc-ı mutahhara" şeklinde ifade edilmiştir (el-Bakara 2/25; Âl-i İmrân 3/15; en-Nisâ 4/57).

Hûrilerin niteliklerinin anlatıldığı bu ayetlere bakıldığında cinsel herhangi bir objeye açıktan temas edilmediği görülür. Güzellikleri, çekicilikleri ve ahlaki nitelikleri genel ifadelerle zikredilmiştir. Cennet hayatı anlatılırken gençlik, bâkirelik, aynı yaşlarda olma gibi özelliklerden söz edilmesindeki amaç mahiyet bilgisi vermekten ziyade, oradaki nimetlerin, dünya nimetleri gibi gelip geçici olmadığını, dolayısıyla insanların bunlardan mahrum kalıp tekrar elde edebilmek için özlem ve hasret hissetmeyecekleri yahut paylaşma kaygısı, kıskançlık ve birbirlerini çekememe gibi olumsuz durumların söz konusu olmayacağını belirtmek, bu hayatta gerçekleşmesi mümkün olmayan istek, özlem ve hayallerin, kısacası mükemmelliğin ve tam manasıyla mutluluğun ancak orada bulunabileceğini somut bir anlatıma kavuşturmak ve dolayısıyla da böylesi olağanüstü güzellikteki bir hayat için çabalamaya teşvik içindir (bk. Karaman vd., 2017: 5/222).

Dikkat edilirse Rahmân 55/56. ayette "Hiçbir insan ve cinin dokunmadığı hanımlar" nitelemesi yapılırken dahi cinsel temastan kinaye olarak "dokunmak" anlamına gelen (Halîl b. Ahmed, 2003: 3/59; İbn Manzûr, ts.: 4/2701; İsfahânî, ts.: 307) "طمت/tamese" fiili tercih edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim hûrilerin cezbedici niteliklerine değinirken dahi eşsiz bir üslup kullanmıştır. Dolayısıyla cinsel teması dahi örtülü ifadelerle nakleden Kur'ân'ın, kadının en mahrem bölgelerinden birine açıktan ve doğrudan vurgu yapmış olması makul değildir.

3. “Kevâ’ib” ve “Etrâb” Kelimelerinin Her İki Cinsle Hamledilerek Yapılan Çevirileri

“Kevâ’ib” ve “etrâb” kelimelerini her iki cinsle (kadın-erkek) hamlederek yapılan çeviriler de sorunludur. Ayette geçen kelimelere etimolojik ve semantik bağlamından kopuk anlamlar verilmiştir. Yapılan çeviriler Kur’ân’ın cinsiyet ayrımı yapmadığı/yapmayacağı (Esed, 1999: 3/1227), ayette geçen “ka’ib” kelimesinin her iki cinsi de kapsadığı (İslamoğlu, 2011: 1215) ve cennet nimetlerinde kadın-erkek ayrımcılığının olmaması gerektiği varsayımı üzerine kuruludur. Esed’in kendi mealini gerekçelendirmesi “...onların tümünün karşılıklı tamamlayıcılıkları ve eşit ölçüdeki değerleri vurgulanmış olmaktadır” şeklindedir (Esed, 1999: 3/1227). Mehmet Türk ise “Tefsir ve meâllerin genelinde verilen anlam, ‘cennetin sadece erkeklere ait ve kadınların da onlara ikram edilen bir meta’ olduğu’ kanaatini verdiği için tercih edilmemiştir” demektedir (bk. <https://www.kuranmeali.com/MealBilgi.php>).

Hemen şunu ifade etmek gerekir ki Arap dilinde “ka’ib/ku’ub” kalıbı her iki cinsi de kapsamamaktadır. Bu kelime, “hâid” kelimesinde olduğu gibi sadece kadın için kullanılmaktadır (Zebidî, 1965: 4/151). Kızların fizyolojik özellikleri dikkate alınarak buldukları döneme dayalı isimlendirmeler yapılırken “ka’ib” kalıbının kullanılması (Seâlibî, 1317 h.: 73) bunu açıkça ortaya koymaktadır. Arapçada “gencecik kız” anlamında “فتاة كعاب” ifade kalıbı kullanılabilirken (İbn Manzûr, ts.: 5/3889) “غلام كعاب” şeklinde bir kullanım yoktur. Sadece erkek ismi olarak “كعاب” kalıbı vardır (İbn Manzûr, ts.: 5/3889). Ayrıca Nebe 78/33. ayete verdikleri mealî destekleme babında zikrettikleri Vâka 56/37. ayette geçen “urub-etrâb” nitelemesine her iki cinsi de kapsayacak şekilde “Sevgi dolu, denk ve uyumlu” anlamını vermek, ayeti bağlamından kopararak çeviri yapmaktır. Zira söz konusu ayetin sibakındaki iki ayette cennetteki kadınlardan/hûrilerden (إِنَّا أَنشَأْنَاهُنَّ إِنشَاءً فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا) bahsedilmektedir. Dolayısıyla her iki cinsi de kapsayacak genel bir anlam vermek ayetin kompozisyonu ile uyuşmamaktadır. Çünkü burada “hunne” zamirinin açık delaletiyle eşlerine tutkun kadınlardan/kızlardan bahsedilmektedir. Müfessirlerimiz “urub” kelimesine “sevgi dolu” gibi genel bir anlam değil, kocalarına tutkun, cilveli gibi kadınsı özellikleri öne çıkaran manalar vermişlerdir. (Taberî, 2001: 22/327; Maverdî, ts.: 5/455; Neseî, 1998: 3/423; İbn Kesîr, 1999: 7/531; Şevkânî, 1414 h.: 5/184; Kutub, 1412 h.: 6/3464). Ayetin sibakı da böyle bir anlamı gerektirmektedir.

Lafzın ifade ettiği anlamı yakalamada iki önemli şartın yerine gelmesi gerekir. Bunlardan ilki, lafzın yapılan yoruma imkân tanınmasıdır. İkincisi ise yapılan yorumun başka bir nass ile çelişmemesidir (bk. Zerkeşî, 2006: 417). كواعب kelimesi فواعل vezninde gelmiştir. Arap dilinde bu kip birkaç istisna dışında (فوارس/ فوارس/ نواكس/ هواجس) akıllı dişil/müennes veya akılsız çoğul varlıklar için kullanılmaktadır. Akıllı eril kişileri nitelemede bu kalıp kullanılmamaktadır (Galâyînî, 1982: 2/53). Aynı durum “yaşıt”, “akran”, “emsal” anlamına gelen أتراب kelimesi için de geçerlidir. Kur’ân’da üç yerde geçen (Sâd 38/52; el-Vâkı’a 56/38; en-Nebe 78/33) bu kelime sadece kadın cinsini nitelemek için kullanılmıştır. Arapçada bu sözcük daha ziyade kadınların aynı yaşta ve nitelikte olduklarını belirtmek için kullanılır (İbn Sîde, 1996: 3/375; İbn Manzûr, ts.: 1/425; Maverdî, ts.: 5/456; Kurtubî, 1964: 17/211; Muhtar, 2008: 1/7; Heyet, ts.:1/83; İbn ‘Âşûr, 1984: 30/44; Tantavî, ts.:15/257). Ayette erkek ve kadınların birbirleriyle denk ve uyumlu olduğu değil, cennet kadınlarının/hûrilerin birbirleriyle yaşıt ve aynı niteliklere sahip oldukları belirtilmektedir.⁷ Söz konusu lafzların semantik yapısı her iki cinsi kapsayan bir yoruma imkân tanımamaktadır. Yapılan çevirilerde tüm bu dilbilimsel kurallar ve yorum kıstasları görmezden

⁷ Detaylı bilgi için bk. Mukâtil b. Süleyman, 1423 h.: 4/564; Taberî, 2001: 20/123; Mâturîdî, 2005: 10/398; Semerkandî, 1993: 3/394; Sa’lebi, 2002: 9/209; Maverdî, ts.: 5/456; Bagavî, 1420 h.: 5/202; Zemahşerî, 1987: 4/100; İbn-i Atıyye, 2001: 5/245; Kurtubî, 1964: 19/183; Beydâvî, ts.: 5/179; Neseî, 1998: 3/593; İbn Kesîr, 1999: 7/532; Ebussuûd, ts.: 8/194; Şevkânî, 1414 h.: 5/184; Merâği, 1946: 27/139; Kutub, 1412 h.: 6/3808; İbn ‘Âşûr, 1984: 30/44; Tantavi, ts.: 14/168).

gelinmiştir. Bu da ayetin vermek istediği temel mesajın perdelenmesine neden olmuştur.

Gerek Nebe 78/33. ayet gerekse Vâkı'a 56/37. ayete kadın cinsini öne çıkararak meal vermenin "cennetin sadece erkeklere ait ve kadınların da onlara ikram edilen bir meta' olduğu kanaatini uyandırdığı" şeklindeki argüman dönemsel bir bakış açısının tezahürü gibi durmaktadır ve çeviride sağlam bir dayanak değildir. Çeviri yapan kişiye düşen görev, ayet veya ayet grubunu dilbilimsel bir tahlile tabi tutarak doğru anlamı tespit etmek, sonra da hedef dile uygun sözcüklerle aktarmaktır. Ayrıca dillendirilen argüman, Kur'ânî referanslar bakımından da isabetli değildir. Sorumluluk ve mükâfat bakımından, Yüce Allah'ın iki cinsten birini diğerine üstün tutarak zulmetmesi mümkün değildir (bk. Âl-i İmrân 3/57, 95). Erkek olsun, kadın olsun Allah katında en faziletli insan Allah'a karşı en saygılı/takva sahibi insandır (bk. el-Hucurât 49/13). Karı-koca ilişkileri dışında, kadın ile erkeğe, birbirini tamamlayan, birbirine destek veren, iki inanan, iki "insan" olarak bakıldığını gösteren pek çok ayet⁸ vardır (bk. Kırbaşoğlu, 1997: 261-262). Cenab-ı Hakk'ın "...Mümin olarak ister erkek ister kadın, kim makbul ve güzel bir iş yaparsa, işte onlar cennete girer ve orada hesapsız nimetlere/rızıklara nail olurlar" (el-Mümin 40/40) şeklindeki ifadesi bu gerçeği net bir şekilde ortaya koymaktadır. "Hesapsız nimet/rızık" genel bir ifadedir ve zihni, ruhi ve maddi her türlü nimeti içermektedir. Dünyevî hayallerin ötesinde, insan tasavvuruyla algılanamayan sınırsız güzellikleri ve zenginlikleri akla getirmektedir (Râzî, 1420 h.: 27/519). Nitekim Hz. Peygamber (sav), Cenab-ı Allah tarafından, sevgili kulları için, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir insanın aklına gelmeyen nimetler hazırlanmış olduğunu ifade etmiştir (Buhârî, ts.: "Tefsîr", 32/1; Müslim, 2006: "Cennet", 2-5). Şura 42/22. ayette "İman edip salih amel işleyenler ise, cennet bahçelerindedirler. Rab'leri yanında, cennette, istedikleri ne varsa kendilerine verilecektir. İşte bu da pek büyük bir lütuftur" denilmesi, erkek ve kadın ayırt edilmeksizin arzu ettikleri her şeyin kendilerine verileceğini göstermektedir. Her iki cinsin arzu ve istekleri farklı olabilir. Kadına çekici gelen nimetler, erkek için çekici olmayabilir. Kadına ahirette verilecek nimetlerin daha veciz ve kapalı ifadelerle zikredilmiş olması anlaşılır bir durumdur. Erkek ve kadına eşit veya aynı mükâfat verme eşit değer verme anlamına gelmemektedir. Esed ve Türk'ün bu konudaki argümanları, kadın ve erkeğin fizyolojik ve duygusal arzuları dikkate alındığında son derece zayıf durmaktadır.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim tercüme edilirken yeri geldiğinde lafzın harfî anlamı tercih edilebilir. Ancak Kur'ân'ın üslup özellikleri, içerdiği zengin anlamlar, kullanılan sanatlar dikkate alınmadan yapılan harfî çeviriler bazen hatalı anlamların verilmesine neden olabilmektedir. Nebe 78/33. ayette geçen "kevâ'ib" sözcüğünün tercümesinde böylesi bir yanlışla düşülmüştür. Lügavî anlamı "göğsün kabarması/tomurcuklanması" şeklinde olsa da "ergenlik çağına ulaşmış gencecik kızları" ifade eden bir sözcüktür. Arap zihin dünyasında "ka'ib" ve "nâhid" ibareleri kızların bedensel anlamda güzel ve çekici bir aşamaya geçtikleri gençlik/ergenlik dönemlerine karşılık gelmektedir. Buna dair pek çok dilbilimsel karine vardır. Ayrıca hürilerin niteliklerinin anlatıldığı ayetlerde cinsel herhangi bir objeye açıktan temas edilmemiştir. Güzellikleri, çekicilikleri ve ahlaki nitelikleri genel ifadelerle zikredilmiştir. Dolayısıyla "kevâ'ib" sözcüğüne "memeleri yeni sertleşmiş", "göğüsleri irileşmiş", "göğüsleri tomurcuklanmış", "memeleri tomurmuş" gibi anlamlar vermek Kur'ân'ın üslup özellikleriyle uyumsuzdur. Ayetin "gencecik, çekici, el değmemiş yaşıt kızlar/dilberler" veya "gencecik, olağanüstü güzellikte yaşıt kızlar" şeklinde çevrilmesi daha isabetli olurdu.

Tercüme faaliyeti esasında lafzın çözümlenmesine yönelik bir etkinliktir. Bunu gerçekleştirme adına dilbilimsel verilerden azami derecede yararlanılır. Öncelikle çözümlene yapılan lafzın metin

⁸ bk. et-Tevbe 9/71; en-Nahl 16/97; el-Ahzâb, 33/35, 36; Muhammed 47/19; el-Mümtahine, 60/12; et-Tahrim 66/11.

içerisinde kazandığı anlam tespit edilir. Tespit edilen anlam, metin bütünlüğü içerisinde bir karineye dayandırılması gerekir. Ayette geçen “ka’ib” kelimesinin her iki cinsi de kapsadığı şeklindeki argüman doğru değildir. Arap dilinde “ka’ib/ku’ub/kevâ’ib” kalıpları kadın cinsini niteleyen sözcüklerdir. Kadınların dönemsel olarak ulaştıkları yaş aralığını ifade etme adına kullanılır. Dolayısıyla Kur’ân’ın ilk muhatapları konumunda bulunan Arapların dilsel ve kültürel kodlarını dikkate almadan yapılan çevirilerin hatalı olma ihtimali yüksektir. İlk neslin hiçbir şekilde dillendirmediği, tefsir literatürüne girmemiş ve herhangi bir karineye dayanmayan yorumlar ihdas etmek doğru değildir. Çeviride yapılması gereken, ayet veya ayet grubunu dilbilimsel bir çözümlemeye tabi tutarak doğru anlamı tespit etmek, sonra da hedef dile uygun sözcüklerle aktarmaktır. Lafzın etimolojik anlam sınırları içerisinde kalınması son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

- Alûsî, Ebu'l-Fadl Şihabu'd-Din es-Seyyid Mahmud. (ts.) *Ruhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve Seb'i'l-Mesânî*. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn. (1999). *Şerhü Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Halid b. İbrâhim el-Mısrî. Riyâd Mektebetü'r-Rüşd.
- Bagavî, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud. (1420 h.). *Mealimü't-Tenzil*. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Beydâvî, K. N. *Envâru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl*. (ts.). Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. (ts.). *el-Camiu's-Sahîh*. Dımaşk, Dâr-u İbn-i Kesîr.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil. (1987). *es-Sihâh Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.
- Cündioğlu, D. (2011). *Kur'ân'ı Anlamanın Anlamı*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çalışkan, İ. (2017). *Tefsir Usûlü*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Demirci, M. (2003). *Tefsir Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yayınları. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Durmuş, İ. Kinaye. (2002). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 26 (s.34-36) içinde Ankara: DİB Yayınları.
- Ebû Dâvûd, Süleyman İbn el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî. (2001). *Sünenü Ebî Dâvud*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Ebussuûd, Muhammed el-İmadî. (ts.). *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*. Beyrut: Dar-u İhyai't-Turâsi'l-Arabi.
- Emmarî, A. M. H. (1999). *Kadiyyetü'l-Lafz ve'l-Ma'nâ*. Kahire: ys.
- Esed, M. (1999). *Kur'ân Mesajı-Meal-Tefsir*, Çev: Cahit koytak, Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları,
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbu'l-Luğa*. (1964). thk. Muhammed 'Alî en-Neccâr. Kahire: ed-Dâru'l-Mısrıyye li't-Te'lif ve't-Terceme.
- Firûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-muhîf*. (2005). thk. Mektebetu Tahkîki't-Turas fi Mü'esseseti'r-Risâle. Beyrut: Mü'essesetu'r-Risâle.
- Galâyînî, M. (1982). *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabiyye*. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye.
- Gökkır, N. (2009). *Tefsir Usulünde "Lafız-Mana" İlişkinin Tespiti ve Bağlam Bilgisinin Önemi*. Ankara: Kur'ân ve Tefsir Akademisi.
- Halîl b. Ahmed, (2003). *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. 'Abdulhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- Hatîb, A. Y. (ts.). *et-Tefsîru'l-Kur'âni li'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Arabî.
- Heyet (Karaman H., Çağrıncı M., Dönmez, İ K., Gümüş, S.) (2017). *Kur'an Yolu*. Ankara: DİB Yay.
- Heyet, *el-Mu'cemu'l-Vasît*. (ts.) Kahire: Dâru'd-Da've.
- Işıcık, Y. *Kur'ân Tercümesinde Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Hususlar ve Muhammed Esed Meali'ne Genel Bir Bakış*, (2007). Kur'ân Mealleri Sempozyumu-Eleştiriler ve Öneriler-(1) (24-26 Nisan 2003 İzmir). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- İbn 'Âşûr, M.T. (1984). *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye.
- İbn-i Atıyye. (2001). *El-Muharrerü'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Ebi Hatim, Abdurrahman b. Muhammed. (1997). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azim*, thk: Es'ad Muhammed et-Tayyib. Riyad: Mektebetu Nezar Mustafa el-Baz.
- İbn Fâris. (1979). *Mu'cemu Me'kâ'îsi'l-Luğa*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. Dımaşk: Dâru'l-Fikr.
- İbn Manzûr. (ts.). *Lisânu'l-'Arab*, thk. 'Abdullah 'Aliyyu'l-Kebîr-Muhammed Aḥmed Ḥasbullâh-Hâşim Muhammed eş-Şâzelî. Kahire: Dâru'l-Me'arif.
- İbn Reslân, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hüseyin b. Hasen er-Remlî. (2015). *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. Riyad: Dâru'l-Felah.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer. (1999). *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'Azîm*. Riyad: Dâr-u Tayyibe.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh el-Kazvînî. (ts.). *Sünen*. Riyad: Mektebetu'l-Meârif.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil. (2000). *el-Muhkem ve'l-Muhîtü'l-A'zam*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil. (1996). *el-Muhassas*. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-'Arabi.
- İbn'ul- Hümmam, Kemaleddin Muhammed b. Abdulvahid es-Sivasî. (ts.). *Fethu'l-Kadîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman. (1422 h.). *Zâdü'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-'Arabî.
- İflîlî, (1992). *Şerhu Şi'ri'l-Mütenebbî*. Beyrut: nşr. Mustafa Uleyyân.
- İsfehânî, R. (ts.) *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- İslamoğlu, M. (2011). *Hayat Kitabı Kur'an- Gereçeli Meal-Tefsir*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Kahveci, N. (2009). "Lafız Mana İlişkisi Bağlamında İşaretin Delaleti", C.14 (s. 185-202) içinde. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*.
- Karagöz, M. (2010). *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Kılıç, S. (2011). *Tefsir Nasıl Bir İlimdir?* İstanbul: Ensar Yayıncılık.
- Kılıçarslan, M. (2018). Kur'an'ın Günümüz Arapça Gramerine Muhalefeti (∇ Harfi Örneği). *The Journal of Academic Social Science Studies JASSS*. 70.
- Kırbaçoğlu, H. (1997). Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler. *İslami Araştırmalar*. C/S. 10 (4): 271-283.
- Komiyon. (2009). *et-Tefsîru'l-Müeyesser*. Suudi Arabistan: Mecmeu'l-Melik Fahd.
- Kuneybî, M. R. K. – Sâdık H. (1988). *Mu'cemu Luğati'l-Fukahâ'*. Beyrut: Dâru'n-Nefaîs.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed. (1964). *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye.
- Kutub, S. (1412 h.). *Fî Zılâli'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru's-Şurûk.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. (2005). *Te'vilâtu'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Maverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib. (ts.) *en-Nüket ve'l-Uyûn*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Merâğî, A. M. (1946). *Tefsîrül Merâğî*. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Babi el-Halebî.
- Merginânî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr. (ts.). *el-Hidâye fi Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî.
- Meydanî, A. H. H. (2009). *Kavaidü't-Tedebbürî'l-Emsel li Kitabillahi Azze ve Cell*. Dımaşk, ys..
- Muhtar, A. (2008). *Mu'cemu's-Sevabî'l-Lügavî Delîlu'l-Musakkafî'l-'Arabî*. Kahire: Alemi'l-Kutub.
- Mukâtil b. Süleyman. (1423 h.). *Tefsîr'u Mukâtil b. Süleyman*. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-'Arabi.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccac. (2006). *el-Câmiu's-Sahih*. Riyad: Dâr-u Taybe.

- Mütenebbî, (1983). *Divan*. Beyrut: Dâr-u Beyrut.
- Nesefî, Abdullah b. Ahmed. (1998). *Medârikü't-Tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib.
- Öz, A. (2016). *Kur'an'ı Anlamada Bağlam*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Öztürk, M. (2003). Kur'ân Dilinde Örtük Anlatım: Kinaye ve Ta'riz. *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C/S. 3/2. Temmuz-Aralık.
- Pak, Z. *Tefsir Usulü*. Ankara: Bilay Yayınları, 2020.
- Râzî, F. (1420 h.). *et-Tefsîru'l-Kebîr, (Mefâtihu'l-gayb)*. Beyrut: Dâr-u İhyai't-Turasi'l-Arabî.
- Râzî, Zeynuddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir el-Hanefî. (1999). *Muhtârü's-Sihâh*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye.
- Sa'lebi, Ebu İshak. (2002). *El-Keşf ve'l-Beyan*. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Seâlibî, Ebû Mansûr. (1317 h.). *Fikhü'l-Luğa ve Sırrü'l-'Arabiyye*. Mısır, Matba'a Edebiye.
- Semerkindî, Ebu'l-Leys. (1993.) *Bahru'l-Ulum*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Serahsî, Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed. (1993). *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris. (1990). *el-Ümm*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. (1414 h.). *Fethu'l-Kadîr*. Dımaşk/Beyrut: Dâru İbn Kesîr- Dâru'l-Kelimi't-Tayyib.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. (2001). *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân*. Kahire: Dâr-u Hicr.
- Tantavi, M. S. (ts.) *et-Tefsîru'l- Vesît li'l-Kur'ân'ı'l-Kerîm*. Kahire: Dâr-u Nahde.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed İbn İsâ. (2002). *el-Câmiu's-Sahîh*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Topaloğlu, B. (1998). Hûri. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.18 (s. 387-390) içinde. İstanbul: DİB Yayınları.
- 'Umer, A. M. (2008). *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âşıra*. Kahire: 'Âlemü'l-Kutub.
- Yavuz, Y. V. (1998). Hayız. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.17 (s. 51-53) içinde. İstanbul: DİB Yayınları,
- Yazır, E. M. H. (ts.). *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Azim Yayıncılık.
- Zebidî. (1965). *Tâcu'l-'arûs*. thk. Heyet. Kuveyt: Matba'atu Hukûmeti'l-Kuveyt.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhim b. es-Serî b. Sehl. (1988). *Me'ânî'l-Kur'ân ve İ'râbuh*, thk. Abdülcelîl Abduh Şiblî. Beyrut: 'Alemü'l-Kutub.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer (1998). *Esâsü'l-Belâğa*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye,
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer (1987). *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-kitabi'l-'Arabî.
- Zerkanî, M. A. (1995). *Menahilü'l-'İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-'Arabî,
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh. (2006). *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Hadîs.

